

ПРОЦЕСИ ВІДТВОРЕННЯ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Собченко (Кінева) Т.С., Шульга А.І.

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Досліджено теоретичні питання процесів відтворення в сільському господарстві. Розглянуто, які є типи відтворення в сільському господарстві. Досліджено особливості відтворення в сільському господарстві.

Ключові слова: відтворення, просте відтворення, розширене відтворення, звужене відтворення, відтворювальний процес.

Постановка проблеми. Найважливішою умовою існування людського суспільства є споживання матеріальних благ, зокрема продуктів харчування. Основним джерелом їх одержання є сільськогосподарське виробництво. Безперервність споживання продукції сільського господарства зумовлює і безперервність сільськогосподарського виробництва. Основними умовами здійснення процесу виробництва є наявність засобів виробництва та робочої сили. У результаті поєднання цих умов створюється певний продукт, який через систему розподілу та обміну надходить до споживача. Споживання виробленого продукту, з одного боку, робить не-

обхідним виробництво нової «порції» суспільного продукту, з іншого – створює передумови такого виробництва. Отже, процеси виробництва та споживання, постійно повторюючись, трансформуються у процес економічного відтворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній літературі та вітчизняних наукових виданнях процесам відтворення в сільському господарстві приділяється значна увага. Так, виступ академіка П.Т. Саблука на п'ятирічних зборах Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників був присвячений проблемам формування та розвитку наукових основ забезпечення відтворювального процесу в аграрному

виробництві [1, с. 112]. В.Г. Андрійчук, розглядаючи вплив розподілу валового продукту на формування інтенсивного типу розвитку аграрних підприємств, зазначає, що розподіл є важливим знаряддям впливу на процес виробництва в наступних циклах [2, с. 64]. Це зумовлено тим, що залежно від пропорцій розподілу валового продукту на його складові частини залежать можливості простого і розширеного відтворення. Отже, прискорення господарського розвитку, формування інтенсивного й інноваційного типів розвитку сільськогосподарського виробництва значною мірою залежать від ступеня пізнання законів і закономірностей розширеного відтворення в ринкових умовах. Більш розгорнуте визначення процесу відтворення дає академік І.І. Лукінов. Відтворення, охоплюючи всі послідовні стадії виробництва, обігу та споживання, являє собою складну сукупність органічно взаємопов'язаних форм економічного кругообігу [3, с. 134].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Для суб'єктів малого підприємства та й взагалі найголовнішою проблемою є екологія, природні та кліматичні умови, фактори виробництва.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження процесів відтворення в сільському господарстві та їх особливості.

Виклад основного матеріалу. Економічну науку завжди цікавили закономірності відтворювального процесу, фактори та механізми, під впливом яких він розвивається. Пізнання цих явищ дозволяло більш об'єктивно й ефективно впливати на темпи та напрями відтворення суспільного виробництва в цілому й окремих його галузей.

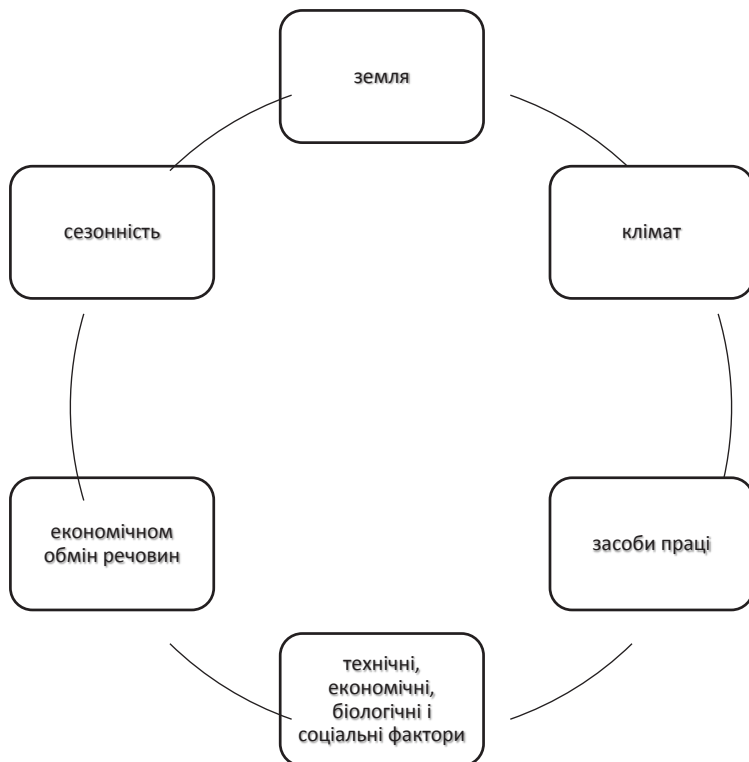

Рис. 1. Процеси відтворення в сільському господарстві

Джерело: розроблено авторами: Собченко Т.С., Шульга А.І.

Сільське господарство являє собою особливу галузь економіки, специфіка виробничих процесів у якій накладає відбиток на розвиток економічних відносин. Незважаючи на те, що існує велика розмаїтість у сільськогосподарських зонах, можна виділити деякі загальні моменти, властивим процесам відтворення в галузі в цілому.

Особливості процесу відтворення в сільському господарстві укладаються в наступному (рис. 1):

1) цикл виробництва триває один календарний рік (хоча відомі зони землеробства, у яких, завдяки особливим кліматичним умовам, можна збирати два і три врожаю в рік);

2) у сільському господарстві основним засобом виробництва є земля. Особливості землі як засобу виробництва:

– земля – це вічний, природний, вільний не відтворений засіб виробництва;

– кількість оброблюваних земель обмежена, а якість знаходиться під впливом природних умов і тому різна. За природною родючістю всі землі умовно підрозділяються на кращі, середні і гірші;

3) сільськогосподарське виробництво в значній мірі залежить від природних, кліматичних умов, що найчастіше діють несприятливо (як показує практика, у сільському господарстві кожний другий рік є неврожайним). Тому в сільськогосподарських підприємствах значна частина прибутку (до 25% чистого прибутку) спрямовується в резервний фонд;

4) у сільськогосподарських підприємствах значна частина коштів праці піддається фізичному зносу від бездіяльності. Для того, щоб усі технологічні операції в цій галузі провадилися якісно і вчасно, кожне господарство повинне мати повний набір знарядь праці, використовуваних лише кілька днів (від сили – два тижні) у році;

5) у сільськогосподарських підприємствах визначена частина продукції (наприклад, насіння, худоба, що залишаються у господарстві з метою подальшого розмноження) залишається в господарстві і не надходить до економічного обороту. Тому сільськогосподарські підприємства в меншому ступені беруть участь в економічному обміні речовин у суспільстві;

6) у сільськогосподарському виробництві переплітаються і взаємодіють технічні, економічні, біологічні і соціальні фактори виробництва, що створює в ряді випадків додаткові складності і небажані наслідки для суспільства (наприклад, коли землю «перегодували» добривами).

Економічні процеси в сільському господарстві тісно переплітаються з природними процесами розвитку рослин і тварин, що зумовлює залежність темпів і пропорцій відтворення багаторічних насаджень, продуктивної та робочої худоби не тільки від економічних ресурсів господарства, а й від строків вирощування рослин і тварин. Наприклад, вирощування озимих зернових від посіву до збирання врожаю вимагає близько 11 місяців, ярих зернових – 4-5, цукрових буряків – 6-7 місяців. У садівництві час від початку вирощуван-

ня саджанців до одержання першого врожаю може складати шість–вісім і більше років. У м'ясному скотарстві в залежності від інтенсивності відгодівлі та величини середньодобових приростів одна голова худоби досягає живої маси 400 кг за 1,5–3 роки. У відповідності до стадій росту та розвитку кожного виду рослин і тварин постійно збільшуються виробничі витрати, які авансуються у виробництво. Унаслідок цього швидкість обороту капіталу в сільському господарстві в десятки і сотні разів нижча, ніж в інших галузях народного господарства.

Основним засобом виробництва в сільському господарстві є земля. Ця особливість має декілька надзвичайно важливих наслідків. Різні земельні ділянки мають різну родючість, що за інших рівних умов визначає урожайність сільськогосподарських культур, відповідно і ефективність виробництва в цілому. Використання земель сільськогосподарського призначення, різних за якістю, є однією з передумов формування земельної ренти та виникнення рентних відносин. Родючість сільськогосподарських земель при правильному використанні не тільки не знижується, а може й зростати. І навпаки, за несприятливих економічних умов певна частина врожаю, отже, і засобів для забезпечення відтворення, може формуватися за рахунок штучної родючості ґрунтів, створеної в попередніх виробничих циклах.

До особливостей відтворення в сільському господарстві належить і те, що значну частину основних та оборотних засобів сільськогосподарські підприємства одержують не через сферу обігу, а виробляють безпосередньо в господарстві. Так, господарства забезпечують себе худобою, багаторічними насадженнями (основні засоби), насінням, кормами, органічними добривами (оборотні засоби). Отже, процес відтворення певною мірою залежить від організованості, рівня господарювання та результатів діяльності самого підприємства.

На процес відтворення впливає також сезонність виробництва, що зумовлює перерву в процесі виробництва та реалізації продукції. З одного боку, сезонність диктує необхідність високої концентрації матеріальних і трудових ресурсів у чітко визначені періоди, з іншого – створює нерівномірність у формуванні грошових потоків, які мають забезпечувати своєчасне авансування капіталу в сільськогосподарське виробництво. Структурні зміни, які відбулися в сільськогосподарському виробництві в останні роки (скорочення питомої ваги галузей тваринництва, збільшення питомої ваги галузей рослинництва), ще більше посилюють негативний вплив сезонності на рівномірність формування грошових потоків сільськогосподарських товаровиробників, відповідно і на відтворювальний процес. Ще однією особливістю відтворення в сільському господарстві є істотна залежність від зміни погодних умов. Варіація урожайності окремих сільськогосподарських культур на 40–50% визначається погодними умовами.

Відтворення в сільському господарстві супроводжується безперервним поновленням і збільшенням об'ємів продукції на стадії виробництва, розподілу, обміну і споживання.

Розрізняють два типи відтворення в сільському господарстві: просте і розширене. При простому відтворенні виробництво матеріальних благ від-

новлюється в попередніх розмірах, при розширеному відтворенні обсяги виробництва безперервно зростають. Тому просте відтворення завжди є складовою і основою розширеного. Здійснення розширеного відтворення в сільському господарстві передбачає систематичне використання певної частини додаткового продукту на збільшення обсягів виробництва. При цьому не тільки відшкодовуються матеріальні блага, а й створюються нові засоби виробництва і предмети споживання, які є матеріальною основою розширеного відтворення.

Розширене відтворення – це систематичне збільшення виробництва сільськогосподарської продукції, що дає змогу не лише забезпечити досягнутий рівень розвитку суспільства, а й виробляти додаткові засоби і предмети споживання. В аграрних підприємствах розширене відтворення може відбуватися в двох формах – екстенсивній та інтенсивній. При екстенсивному відтворенні розширення масштабів виробництва здійснюється за рахунок залучення додаткових ресурсів (збільшення посівних площ, поголів'я худоби, трудових ресурсів та ін.) при незмінному технічному рівні. Інтенсивне відтворення передбачає збільшення виробництва сільськогосподарської продукції на основі зростання продуктивності праці, яке забезпечується вдосконаленням техніки, технології і організації виробництва, впровадженням досягнень науково-технічного прогресу.

У сучасній економічній літературі поряд з простим і розширеним відтворенням виділяють також звужений тип відтворення, коли обсяги виробництва скорочуються. Таку зміну в поглядах можна пояснити тим, що ідеологія планової економіки не передбачала можливе зменшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції. Але динаміка показників розвитку галузі в 90-х роках ХХ ст. переконливо показала, що існує і звужений тип відтворення в сільському господарстві. Так, за період 1990–1999 рр. в Україні обсяги виробництва валової продукції сільського господарства в цілому, зокрема продукції рослинництва та тваринництва, мали чітко виражену тенденцію до скорочення.

Визнання можливості звуженого відтворення в сільському господарстві пов'язане з реалізацією теорії циклічності економічного розвитку, коли періоди економічного зростання чергуються з періодами уповільнення темпів розвитку або навіть з періодами спаду суспільного виробництва [4, с. 320].

Процес відтворення в сільському господарстві відбувається на основі діалектичної єдності розвитку продуктивних сил (удосконалення засобів виробництва, підвищення кваліфікації робочої сили) та виробничих відносин. У дальшому розвитку сільськогосподарського виробництва нині центральне місце займає перебудова виробничих відносин у селі, яка покликана повернути селянинові становище господаря на землі, зацікавленого в збільшенні виробництва продукції і підвищенні її якості.

Важлива особливість відтворювального процесу в сільському господарстві пов'язана зі специфікою поглиблення спеціалізації, як внутрішньогалузевої, так і міжгосподарської. Поглиблення спеціалізації, створення вузькоспеціалізованих господарств не усуває необхідності сполучення різних галузей, у тому числі в межах окремого

господарства. Це пов'язано, насамперед, з вимогами чергування культур у сівознах. Унаслідок цього сільськогосподарські підприємства інколи не можуть повністю звільнитися від виробництва збиткової продукції, а тому кошти, які нагромаджуються в одних галузях сільського господарства, можуть частково використовуватися для забезпечення відтворювального процесу в інших. Наприклад, частина прибутків, одержаних від продажу зернових або соняшнику, використовується сільськогосподарськими товаровиробниками для формування фондів відшкодування в окремих галузях тваринництва.

Висновки і пропозиції. Отже, відтворення в сільському господарстві – це постійне повторення і безперервне відновлення процесу сільськогосподарського виробництва. Обґрунтовуючи необхідність розширеного відтворення в сільському господарстві України, слід урахувати те, що розширене відтворення передбачає збільшення розмірів ресурсів до кожного наступного циклу виробництва та поліпшення їх якості. Це вимагає додаткових фінансових ресурсів, гострий дефіцит яких відчувають як окремі сільськогосподарські підприємства України, так і держава в цілому.

Список літератури:

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрного підприємства: Навч.-метод. посібник. – К.: КНЕУ, 2015. – 356 с.
2. Відтворення та ефективне використання ресурсного потенціалу АПК (теоретичні і практичні аспекти) / Відповід. ред. акад. УААН, В.М. Трегобчук. – К.: ІЕ НАН України, 2016. – 259 с.
3. Макогон В.В. Еколого-економічна складова ефективного відтворення в сільському господарстві // Вісник Харк. нац. техн. ун-ту сільського господарства: Економічні науки. – Вип. 34. – Харків, 2015. – С. 137-140.
4. Макогон В.В. Екологічні проблеми ефективного відтворення у аграрному секторі // Зб. наук. пр. / Луган. нац. аграр. ун-т: Економічні науки. – 2014. – № 61(84). – С. 319-323.

Собченко (Кинева) Т.С., Шульга А.И.

Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

ПРОЦЕССЫ ВОСПРОИЗВОДСТВА В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ

Аннотация

Исследованы теоретические вопросы процессов воспроизводства в сельском хозяйстве. Рассмотрено, какие типы воспроизводства в сельском хозяйстве. Исследованы особенности воспроизводства в сельском хозяйстве.

Ключевые слова: воспроизводство, простое воспроизводство, расширенное воспроизводство, суженное воспроизводство, воспроизводственный процесс.

Sobchenko (Kineva) T.S., Shulha A.I.

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

REPRODUCTION PROCESSES IN AGRICULTURE

Summary

Theoretical issues of reproduction processes in agriculture are investigated. It is considered what types of reproduction in agriculture. Features of reproduction in agriculture are investigated.

Keywords: reproduction, simple reproduction, expanded reproduction, narrowed reproduction, reproduction process.